

Η ΘΑΣΟΣ ΣΤΙΣ ΣΕΡΒΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΤΥΠΟ 1912-1913

Dragica Janković-Mougkraki - Βασίλειος Μουγκράκης

Αν και στην πραγματικότητα, σε μεγάλο βαθμό, τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν γύρω από τη Θάσο την περίοδο των Βαλκανικών πολέμων είναι γνωστά, ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάλυση μερικών εξ αυτών υπό το πρίσμα των σερβικών πηγών και του τύπου της εποχής. Η αναφορά στην ελληνική βιβλιογραφία κρίθηκε αναγκαία με σκεπτικό την καλύτερη κατανόηση των εξιστορούμενων γεγονότων, καθώς και την πιο ολοκληρωμένη εικόνα της ιστορικής εξέλιξης από τις αλλαγές του 19ου αιώνα έως το 1912-1913. Πρωταγωνιστικό ρόλο κατείχαν οι τότε Μεγάλες Δυνάμεις με την άσκηση επιρροής ή πίεσης στα Βαλκανικά κράτη –παίρνοντας τη μεριά του ενός ή του άλλου– στοχεύοντας προς ίδια οφέλη. Διπλωματικά πιο δραστήριες, έχοντας μεγαλύτερα συμφέροντα στην περιοχή, υπήρξαν η Ιταλία, η Αυστροουγγαρία και η Ρωσία. Μέσα απ' αυτές τις αντιπαράθεσεις διαφαίνονταν οι διαθέσεις των μελών της Βαλκανικής Συμμαχίας, τόσο προς την Τουρκία, όσο και μεταξύ τους.

Η νήσος Θάσος κυριαρχεί στον κόλπο της Καβάλας κατέχοντας καίρια γεωγραφική θέση στην ευρύτερη περιοχή. Από την περίοδο της τουρκοκρατίας είχε καταστεί στόχος πειρατικών επιδρομών, διότι αφενός απέφεραν πλούσια λεία, αφετέρου εμπεριείχαν μικρό βαθμό επικινδυνότητας, παρά τα τρία κάστρα που διέθετε. Περιηγητές αναφέρουν την ύπαρξη χρυσού και αργύρου που εξορύσσονταν από τα λατομεία του περίφημου θασίτικου μαρμάρου¹. Το 1813 συντελείται ένα απρόοπτο συμβάν, μεταβάλλοντας το πολιτικό καθεστώς του νησιού, μετά την παραχώρησή του από το σουλτάνο Μαχμούτ Β΄ στον Μεχμέτ Αλή της Αιγύπτου σαν πράξη ανταμοιβής για τη βοήθεια που προσέφερε στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Παρότι η Θάσος δόθηκε «ως κτήμα τέλειας κυριότητας επ' ονόματι του Μεχμέτ Αλή», ο σουλτάνος θα συνέχιζε να εισπράττει τον κεφαλικό φόρο ως

1. Κ.Α. Βακαλόπουλου, Ιστορία του βορείου ελληνισμού. Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 94.

ένδειξη υποταγής των ραγιάδων, διατηρώντας πρακτικά μέρος των κυριαρχικών του δικαιωμάτων επάνω στο νησί και τους κατοίκους του².

Ο Μεχμέτ Αλή γεννήθηκε το 1769 στην Καβάλα, όπου σε ηλικία τεσσάρων ετών έμεινε ορφανός³. Παρά τις δυσκολίες η τύχη τον ευνόησε, αφού κατάφερε ν' αναρριχηθεί στην τουρκική ιεραρχία. Στη γενέτειρά του ήταν ιδιοκτήτης κτημάτων, όπως και ενός πτωχοκομείου. Είχε λοιπόν λογική βάση σαν επιβράβευση να ζητήσει την παραχώρηση της Θάσου, που εκτός από συναισθηματικούς λόγους, λόγω της κοντινής απόστασης, θα βόλευε στη διεκπεραίωση διαφόρων εκκρεμοτήτων όπως η συγκέντρωση των φόρων. Διατηρώντας ευρεία λαϊκά ερείσματα κατά τη διάρκεια της τουρκοαιγυπτιακής κρίσης (1830-1840), χρησιμοποίησε την Καβάλα με τη Θάσο ως ορμητήριο επιδιώκοντας την εξέγερση χριστιανών και μουσουλμάνων εναντίον του σουλτάνου⁴. Εδώ ίσως για πρώτη φορά στη νεότερη ιστορία οι τύχες της Καβάλας με τη Θάσο συνδέονται άμεσα βάσει των διαδραματιζόμενων ιστορικών συνθηκών και με συνδυαστικό κρίκο την προσωπικότητα του Μεχμέτ Αλή.

Περνώντας σε αιγυπτιακά χέρια η Θάσος έχαιρε καθεστώς ημιαυτονομίας. Περίπου πέντε προεστοί που εκλέγονταν από τους κατοίκους φρόντιζαν τα εσωτερικά ζητήματα του νησιού, ενώ ο πληθυσμός μπορεί να θεωρηθεί «αποκλειστικά ελληνικός». Η Θάσος διέθετε πλούσια και πυκνά δάση, πραγματική «πηγή πλούτου για το νησί». Σε αξιόλογα επίπεδα κυμαίνονταν και «η παραγωγή του λαδιού που το 1856 έφθασε τις 800.000 οκάδες». Επίσης ανθηρή ήταν η κτηνοτροφία και μελισσοκομία προσφέροντας πλούσιες εισφορές στη φορολογία. Μετά το θάνατο του Μεχμέτ Αλή το 1849 η Θάσος πέρασε στους απογόνους του⁵.

Με την πάροδο του χρόνου, πριν από το 1880 οξύνθηκε η αντιπαράθεση μεταξύ της αιγυπτιακής εξουσίας και της αντιμαχόμενης (φιλοτουρκικής) παράταξης, έχοντας σαν αποτέλεσμα το βαθμιαίο περιορισμό της ημιαυτονομίας του νησιού από το επίσημο καθεστώς. Βασική αλλαγή υπήρξε η κατάργηση της αρχής του προέδρου με αποτέλεσμα «από το 1890 ο διοικητής του νησιού να προεδρεύει στη γενική συνέλευση...». Τα μέλη του συμβουλίου, που είχε καθήκοντα δικαστικής αρχής, εκλέγονταν αρχικά από τη συνέλευση. Στο διάστημα 1885-1886 στη θέση του συμβουλίου ιδρύθηκε πρωτοδικείο. Την περίοδο 1895-1902 η Αίγυπτος μετατράπηκε σε αγγλικό προτεκτοράτο, γεγονός που επέφερε την ολοκληρωτική αλλαγή της αιγυπτιακής παρουσίας στη Θάσο ως την τελική κατάργηση του καθεστώτος ημιαυτονομίας. Το 1895 οι κάτοικοι συγκρούστηκαν με τον Κεδίβη

2. Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833*, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 536, 538.

3. «Српске новине», 5. август 1839, αρ. 34, σ. 267.

4. Κ.Α. Βακαλόπουλου, *ό.π.*, σ. 198.

5. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Νεώτερος ελληνισμός από 1833 έως 1881*, τόμ.ΙΓ', Αθήνα 1977, σ. 423.

Αμπάς Χιλμή Β΄ με αφορμή τη συμφωνία του τελευταίου με την ελληνική εταιρεία εκμετάλλευσης δασών, θεωρώντας το δασικό πλούτο του νησιού κοινοτική περιουσία. Μετά το 1899 οι συνθήκες χειροτέρευσαν αισθητά, ενώ ο θεσμός των προεστών παύθηκε και τη θέση τους κατέλαβαν οι μουχτάρηδες, παράλληλα από το 1901 προκλήθηκαν έντονα επεισόδια. Η έκρυθμη κατάσταση πρόσφερε το απαραίτητο άλλοθι και το επόμενο έτος η Θάσος τέθηκε κάτω από τουρκική διοίκηση⁶.

Ο Ίβαν Ίβανιτς, γραφέας του Γενικού Σερβικού Προξενείου στη Θεσσαλονίκη, στα δώδεκα χρόνια που παρέμεινε στην Τουρκία, είτε για τις ανάγκες της υπηρεσίας, είτε διότι υπήρξε προσωπικότητα που έκλεινε στην περιπέτεια, περιηγήθηκε τη Μακεδονία και κατέγραψε τις εντυπώσεις του. Περί τα 1896 πέρασε από την Καβάλα, αναφερόμενος φειδωλά στη Θάσο την οποία δεν επισκέφθηκε⁷. Περιγράφοντας την περιοχή αναφέρεται στον «πορθμό της Θάσου», συμπληρώνοντας ότι «απέναντι από τον κόλπο της Καβάλας βρίσκεται η νήσος Θάσος, μ' εξελληνισμένα χωριά σλαβικών ονομάτων». Το νησί είναι ιδιοκτησία του Κεδίβη της Αιγύπτου, την οποία όμως αμφισβητεί ο σουλτάνος⁸. Σχολιάζοντας τις εκπαιδευτικές συνθήκες μνημονεύει την ύπαρξη 13 ελληνικών σχολείων με 17 δασκάλους. Τα στοιχεία αυτά που είναι εναρμονισμένα με τις επίσημες στατιστικές της ελληνικής κυβέρνησης αμφισβητεί ο Ίβανιτς, θεωρώντας πως οι αναφερόμενοι αριθμοί είναι μεγαλοποιημένοι⁹.

Με την έναρξη του Α΄ Βαλκανικού πολέμου, συνέπεια της καθολικής ήττας που υπέστη σ' όλα τα μέτωπα ο οθωμανικός στρατός, δημιουργήθηκε de facto ένα νέο status quo στα εδάφη της ευρωπαϊκής Τουρκίας, τα οποία περιήλθαν στους Συμμάχους. Οι κοσμοϊστορικές αλλαγές που συντελέστηκαν απαιτούσαν επιτακτικά τη de jure αναγνώριση από τη διεθνή κοινότητα, που παράλληλα έδειχνε αιφνιδιασμένη και διχασμένη. Σ' εξαιρετικά ενδιαφέρον και άλλο τόσο περίπλοκο αναδείχθηκε το ζήτημα των νησιών του Αιγαίου που απελευθέρωσε ο ελληνικός στόλος¹⁰.

Ενδεικτική είναι η έκθεση του Σέρβου πρεσβευτή Βέσνιτς από το Παρίσι της 6/19 Οκτωβρίου 1912. Σύμφωνα με τις συζητήσεις που διεξήγαγε σε διπλωματικούς κύκλους, συμπέρανε πως η ανησυχία συνίστατο στις πιθανές διεθνείς περι-

6. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Νεώτερος ελληνισμός από 1833 έως 1881, τόμ. ΙΔ΄, Αθήνα 1977, σσ. 379-380.

7. Иван Иванић, Македонија и Македонци - Путописне белешке, Београд 1966, σσ. 121-122.

8. Иван Иванић, Македонија и Македонци - Опис земље и народа, Нови Сад 1908, σ. 40.

9. Иван Иванић, Македонија и Македонци - Опис земље и народа, Нови Сад 1908, σσ. 394-396.

10. Εκτενέστερα για την απελευθέρωση της Θάσου από τον ελληνικό στόλο 18/31 Οκτωβρίου βλέπε: D. Janković, The Liberation of Thassos in 1912, Θασιακά, Δ΄ Συμπόσιο Θασιακών Μελετών, Η Θάσος διά μέσου των αιώνων: Ιστορία-Τέχνη-Πολιτισμός, Καβάλα 2005, σ. 225.

ένδειξη υποταγής των ραγιάδων, διατηρώντας πρακτικά μέρος των κυριαρχικών του δικαιωμάτων επάνω στο νησί και τους κατοίκους του².

Ο Μεχμέτ Αλή γεννήθηκε το 1769 στην Καβάλα, όπου σε ηλικία τεσσάρων ετών έμεινε ορφανός³. Παρά τις δυσκολίες η τύχη τον ευνόησε, αφού κατάφερε ν' αναρριχηθεί στην τουρκική ιεραρχία. Στη γενέτειρά του ήταν ιδιοκτήτης κτημάτων, όπως και ενός πτωχοκομείου. Είχε λοιπόν λογική βάση σαν επιβράβευση να ζητήσει την παραχώρηση της Θάσου, που εκτός από συναισθηματικούς λόγους, λόγω της κοντινής απόστασης, θα βόλευε στη διεκπεραίωση διαφόρων εκκρεμοτήτων όπως η συγκέντρωση των φόρων. Διατηρώντας ευρεία λαϊκά ερείσματα κατά τη διάρκεια της τουρκοαιγυπτιακής κρίσης (1830-1840), χρησιμοποίησε την Καβάλα με τη Θάσο ως ορμητήριο επιδιώκοντας την εξέγερση χριστιανών και μουσουλμάνων εναντίον του σουλτάνου⁴. Εδώ ίσως για πρώτη φορά στη νεότερη ιστορία οι τύχες της Καβάλας με τη Θάσο συνδέονται άμεσα βάσει των διαδραματιζόμενων ιστορικών συνθηκών και με συνδυαστικό κρίκο την προσωπικότητα του Μεχμέτ Αλή.

Περνώντας σε αιγυπτιακά χέρια η Θάσος έχαιρε καθεστώς ημιαυτονομίας. Περίπου πέντε προεστοί που εκλέγονταν από τους κατοίκους φρόντιζαν τα εσωτερικά ζητήματα του νησιού, ενώ ο πληθυσμός μπορεί να θεωρηθεί «αποκλειστικά ελληνικός». Η Θάσος διέθετε πλούσια και πυκνά δάση, πραγματική «πηγή πλούτου για το νησί». Σε αξιόλογα επίπεδα κυμαίνονταν και «η παραγωγή του λαδιού που το 1856 έφθασε τις 800.000 οκάδες». Επίσης ανθηρή ήταν η κτηνοτροφία και μελισσοκομία προσφέροντας πλούσιες εισφορές στη φορολογία. Μετά το θάνατο του Μεχμέτ Αλή το 1849 η Θάσος πέρασε στους απογόνους του⁵.

Με την πάροδο του χρόνου, πριν από το 1880 οξύνθηκε η αντιπαράθεση μεταξύ της αιγυπτιακής εξουσίας και της αντιμαχόμενης (φιλοτουρκικής) παράταξης, έχοντας σαν αποτέλεσμα το βαθμιαίο περιορισμό της ημιαυτονομίας του νησιού από το επίσημο καθεστώς. Βασική αλλαγή υπήρξε η κατάργηση της αρχής του προέδρου με αποτέλεσμα «από το 1890 ο διοικητής του νησιού να προεδρεύει στη γενική συνέλευση...». Τα μέλη του συμβουλίου, που είχε καθήκοντα δικαστικής αρχής, εκλέγονταν αρχικά από τη συνέλευση. Στο διάστημα 1885-1886 στη θέση του συμβουλίου ιδρύθηκε πρωτοδικείο. Την περίοδο 1895-1902 η Αίγυπτος μετατράπηκε σε αγγλικό προτεκτοράτο, γεγονός που επέφερε την ολοκληρωτική αλλαγή της αιγυπτιακής παρουσίας στη Θάσο ως την τελική κατάργηση του καθεστώτος ημιαυτονομίας. Το 1895 οι κάτοικοι συγκρούστηκαν με τον Κεδίβη

2. Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833*, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 536, 538.

3. «Српске новине», 5. август 1839, αρ. 34, σ. 267.

4. Κ.Α. Βακαλόπουλου, *ό.π.*, σ. 198.

5. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Νεώτερος ελληνισμός από 1833 έως 1881, τόμ.ΙΓ', Αθήνα 1977, σ. 423.

με την Τουρκία άρχισε να ξεκαθαρίζει το τοπίο.

Παρατηρώντας την ιστορική πορεία της Θάσου από την εποχή του Μεχμέτ Αλή μέχρι τους Βαλκανικούς πολέμους, όπου και αναφέρεται αυτή η εργασία, αναλύοντας το ρόλο των Μεγάλων Δυνάμεων, παράλληλα με τις διεκδικήσεις των βαλκανικών χωρών, ένας είναι ο κοινός παρανομαστής: Ο στενός συσχετισμός με την Καβάλα. Πόλη και νησί αναμφισβήτητα αποτελούν αναπόσπαστο γεωγραφικό, εμπορικό, οικονομικό και ναυτιλιακό κρίκο. Η Θάσος αντιπροσωπεύει μια φυσική βάση διά μέσου της οποίας θα μπορούσε να ελέγχεται η ναυσιπλοΐα της Καβάλας, ενώ αντίστροφα η κατοχή της πόλης σε μεγάλο βαθμό θα συντελούσε στο ν' αποκοπεί το νησί από τις φυσικές πηγές ανεφοδιασμού και εμπορίου.

Ιταλίας και Τουρκίας εξαιτίας των αλληλοκατηγοριών σχετικά με την εκτέλεση των όρων της Συνθήκης της Λωζάννης. Στο κέντρο του ενδιαφέροντος βρίσκονταν τα Δωδεκάνησα, παράλληλα με τ' άλλα νησιά. Οι αποφάσεις που πάρθηκαν, αρχές καλοκαιριού, είχαν τελεσιδικήσει. Η Ίμβρος, η Τένεδος και ένα μικρό νησάκι το όνομα του οποίου δεν αναφερόταν, περνούσαν στην κατοχή της Τουρκίας. Όλα τα υπόλοιπα νησιά, πλην των Δωδεκανήσων, παραχωρούνταν σ' ελληνική κυριότητα, εξαιρουμένης της Θάσου, που το μέλλον της ήταν συνυφασμένο με το ρευστό ζήτημα της Καβάλας. Γίνεται πασιφανές ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν είχαν προλάβει ή κάποιες απ' αυτές δεν ήθελαν να ευθυγραμμισθούν με τις αποφάσεις της Συνθήκης του Βουκουρεστίου³².

Ο Σέρβος πρεσβευτής στη Βιέννη Γιοβάνοβιτς φαινομενικά έστειλε αντιφατικές αναφορές στην κυβέρνησή του. Καθώς έκανε λόγο περί δυσαρέσκειας της Αυστροουγγαρίας για την εξέλιξη των πραγμάτων στο Βουκουρέστι, αιφνίδια, και ενώ η Αγγλία παρέμενε αδιάφορη, στις 25 Ιουλ./7 Αυγούστου έστειλε στο Βελιγράδι την είδηση ότι ο Κεδίβης θα ζητήσει τη Θάσο³³. Αυτή η προοπτική επανήλθε και στις 20 Αυγούστου 1913. Λαμβάνοντας υπόψη την έλλειψη επίσημων στοιχείων στο σερβικό τύπο που να πιστοποιούν ένα τέτοιο εγχείρημα, μπορούμε να υποθέσουμε πως η Βιέννη στην προσπάθεια αναθεώρησης της Συνθήκης του Βουκουρεστίου μπλόφαρε με το χαρτί του Κεδίβη³⁴.

Στις 30 Σεπτεμ./3 Οκτωβρίου 1913 ο Σέρβος διπλωμάτης στην Αθήνα Ρίσιτις ανέφερε στο Βελιγράδι για την κρίση που είχε ξεσπάσει γύρω από την Καβάλα. Αν η πόλη περνούσε σε βουλγαρική κατοχή, μάλλον το ίδιο θα συνέβαινε και με τη Θάσο. Τα ελληνικά στρατεύματα συγκεντρώθηκαν στην περιοχή της Καβάλας παίρνοντας αμυντικά προληπτικά μέτρα. Εξαιτίας της προέλασης των τουρκικών δυνάμεων, στις 19 Σεπτεμ./2 Οκτωβρίου δόθηκε διαταγή να εγκαταλειφθεί το Δεδεάγatz (Αλεξανδρούπολη). Η Ελλάδα είχε την πληροφορία πως η Τουρκία θα επανέφερε στο προσκήνιο το ζήτημα των νησιών, και περί τούτου ειδοποίησε τις Μεγάλες Δυνάμεις, αφού το όλο θέμα θεωρούνταν λήξαν στην Πρεσβευτική Διάσκεψη³⁵. Αντίθετα οι ελληνικοί στρατιωτικοί κύκλοι δεν συμμερίζονταν την αισιοδοξία των πολιτικών. Η συγκέντρωση του τουρκικού στρατού, οι διαπραγματεύσεις μεταξύ Βουλγαρίας και Τουρκίας για τη σύναψη συμμαχίας, μαρτυρούσαν πως η τελευταία δεν θα παραιτούνταν εύκολα από τη διεκδίκηση των νησιών³⁶. Πράγματι το πρόβλημα των νησιών έμεινε εκκρεμές σ' όλη τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου και μόνο με την υπογραφή των συνθηκών ειρήνης

32. К. Цамбазовски (επιμέλεια), ό.π., σσ. 284-285.

33. АС, МИД ПО, 1913, Ф VI, Д-1, II- 6/1.

34. D. Janković, ό.π., σ. 230.

35. АС, МИД ПО, 1913, Ф XI, Д- 5, II-6/3.

36. D. Janković, ό.π., σ. 231.

αναπόφευκτα στην εσωτερική αντιπαράθεση, στις ένοπλες συγκρούσεις ευρέων διαστάσεων και εν τέλει στην οριστική ρήξη με την ξαφνική επίθεση του βουλγαρικού στρατού στις 16/29 Ιουνίου 1913, εναντίον των σερβικών και ελληνικών θέσεων. Μετά την καθολική ήττα των Βουλγάρων, την πρώτη θέση είχε η διπλωματία. Νικητές και ηττημένοι κάθησαν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων στη Διάσκεψη του Βουκουρεστίου 17/30 Ιουλίου - 28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1913.

Στις 18/31 Ιουλίου Έλληνες και Σέρβοι αντιπρόσωποι συναντήθηκαν στο Βουκουρέστι με σκοπό να προαποφασισθεί μια κοινή γραμμή κατά τις προκαταρκτικές συνεδριάσεις της Διάσκεψης. Μεταξύ των άλλων επιτεύχθηκε συμφωνία ν' απαιτηθεί από τη Βουλγαρία η εγκατάλειψη «*διεκδίκησης νήσου του Αιγαίου*». Ο Πάσιτς δε, σ' έκθεσή του εξέφραζε την άποψη ότι οι μεγαλύτερες δυσκολίες θα προέκυπταν στο ζήτημα της Καβάλας, το οποίο για την Ελλάδα είχε προαχθεί σε μείζον θέμα²⁸. Παράλληλα η Ιταλία συνέχιζε την ίδια εχθρική πολιτική εναντίον της Ελλάδας. Αυτή η πολιτική μπορεί να ερμηνευθεί πως στόχευε στον προσεταιρισμό της Βουλγαρίας, ούτως ώστε η Ιταλία να έχει περισσότερες πιθανότητες να κερδίσει νησιά του Αιγαίου²⁹. Ακόμη και η Ρωσία για ίδιον όφελος ακολουούθησε φιλοβουλγαρική πολιτική, επιδιώκοντας την επιδίκαση της Καβάλας, υπονοώντας έμμεσα και τη Θάσο, στη Βουλγαρία. Μ' αυτή την τακτική αποσκοπούσε στην απομάκρυνση της Ελλάδας από τα Δαρδανέλια, προφασιζόμενη, στην αντίθετη περίπτωση, κινδύνους που θ' απειλούσαν την ευρωπαϊκή σταθερότητα³⁰.

Στην πρώτη συνεδρίαση της Διάσκεψης Ειρήνης του Βουκουρεστίου, οι Βούλγαροι εκτίμησαν τις ελληνικές απαιτήσεις ως υπερβολικές, ζητώντας να τους γίνουν παραχωρήσεις. Ο στρατηγός Φίτσεφ άμεσα αναφερόταν στην Καβάλα, ενώ ο Ιβάντσεφ παρακαλώντας για έλεος δήλωσε πως η ηττημένη Βουλγαρία ζητάει να της καταστεί δυνατή η ανάσταση. Έπειτα έγινε αναφορά στα εδάφη που κατέκτησαν οι νικητές -έκταση και πληθυσμός. Με την ευκαιρία τέθηκε ζήτημα ισορροπίας δυνάμεων. Όταν η συζήτηση οδηγήθηκε γύρω από τα νησιά, αναφέρθηκε ότι τη Βουλγαρία την ενδιέφερε μόνο η Θάσος. Σ' αυτό το αίτημα ο Βενιζέλος απάντησε πως το νησί συνδεόταν με την Καβάλα και όποιος γινόταν κυρίαρχος της πόλης μοιραία θα είχε το δικαίωμα κατοχής της Θάσου³¹. Παρόλο που ο Βενιζέλος έδειχνε σίγουρος στην τοποθέτησή του, οι πληροφορίες που ο Γκρούιτς μεταβίβαζε από την τελευταία συνεδρίαση της Πρεσβευτικής Διάσκεψης στο Λονδίνο της 29 Ιουλ./11 Αυγούστου 1913, μιλούσαν περί τεταμένων σχέσεων μεταξύ

28. К. Цамбазовски (επιμέλεια), Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914, књ. V/3, Београд 1986, σσ. 232-233.

29. «Политика», 23. јул 1913, αρ. 3421.

30. «Самоуправа», 27. јул 1913, αρ. 172.

31. «Политика», 2. август 1913, αρ. 3431.

«Μαχρούσα» στάλθηκε στην Καβάλα σε ανθρωπιστική αποστολή. Επίσης ζητήθηκε άδεια με σκοπό ο επιστάτης του να επισκεφθεί την περιουσία του στην Καβάλα, όπου θα παίρνονταν μέτρα για την προστασία της. Παραμένει αναπάντητο το ερώτημα, γιατί ο Κεδίβης δεν έπραξε το ίδιο για τα κτήματά του στη Θάσο²³.

Τον Ιανουάριο του 1913 η Πύλη έστειλε μια εγκύκλιο στους διπλωματικούς της αντιπροσώπους στις χώρες που ήταν διαπιστευμένοι, βάσει της οποίας αντικρούονταν οι ελληνικές απαιτήσεις για τα νησιά του Αιγαίου πελάγους. Μ' αυτή την ευκαιρία αμφισβητούνταν η ελληνική κυριαρχία στα νησιά, όπως και η αρχή της εθνικότητας χαρακτηριζόταν ανεπαρκής για την κατάληψή τους από την Ελλάδα. Η αιτιολόγηση αναγόταν στο γεγονός πως αυτή η αρχή θα δημιουργούσε σημαντικές αλλαγές στον ευρωπαϊκό χάρτη και μόνιμη ειρήνη δεν θα μπορούσε να εδραιωθεί²⁴. Εξαιτίας της τεταμένης πολιτικής κατάστασης στις 10/23 Απριλίου 1913 ο Έλληνας βασιλιάς εξέδωσε διάταγμα κηρύσσοντας όλα τα νησιά, που είχαν απελευθερωθεί, σ' έκτακτη κατάσταση. Παράλληλα, οι βουλγαρικές αρχές διέταξαν το κλείσιμο του λιμένα της Καβάλας²⁵.

Διά μέσου του πρακτορείου Ρόιτερ μεταφέρθηκε στη Σερβία στις 24 Μαΐου/6 Ιουνίου 1913 η είδηση για την πρόοδο που σημείωσε η Προσβευτική Διάσκεψη, συνδέοντας το πρόβλημα των νότιων συνόρων της Αλβανίας μ' εκείνο των νησιών του Αιγαίου. Ο Σέρβος αναλυτής συμφωνεί πως η λύση των δυο ζητημάτων εμπλέκονταν στενά, διότι η κρίση της Διάσκεψης περί νήσων μπορούσε να επηρεασθεί άμεσα από την περαιτέρω στάση της Ελλάδας σε σχέση με την απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων ως προς την οριοθέτηση των συνόρων της νεοσύστατης Αλβανίας. Βάσει των ίδιων πληροφοριών, το μεγαλύτερο μέρος των νησιών θα παρέμενε στην Ελλάδα, ενώ όσον αφορά τη Θάσο επακριβώς διευκρινιζόταν ότι θα περνούσε στη Βουλγαρία που κατείχε την Καβάλα²⁶. Η Ίμβρος και Τένεδος παραχωρούνταν στην Τουρκία. Τα Δωδεκάνησα παρέμεναν στην Ιταλία με προοπτική να επιστραφούν στην Τουρκία. Η τελευταία, βάσει της ιταλοτουρκικής Συνθήκης της Λωζάννης 2/15 Οκτωβρίου 1912, όφειλε να εκκενώσει την Τριπολίτιδα και Κηρναϊκή, αποσύροντας στρατό και πολιτικούς υπαλλήλους. Η Ελλάδα ήταν υποχρεωμένη να δώσει εγγυήσεις ότι τα νησιά πλησίον της Μικράς Ασίας δεν θα χρησιμοποιηθούν ως στρατιωτικές ή ναυτικές βάσεις²⁷.

Το ολοένα μεγαλύτερο χάσμα μεταξύ των Συμμάχων, η αδυναμία τους να προχωρήσουν στο μοίρασμα των οθωμανικών εδαφών που κατέλαβαν, οδήγησε

23. D. Janković, ό.π., σσ. 226-227.

24 «Политика», 10. јануар 1913, αφ. 3127.

25. «Политика», 21. април 1913, αφ. 3229.

26. «Политика», 24. мај 1913, αφ. 3262.

27. «Српске новине», 25. мај 1913, αφ. 115.

στη διαμάχη ανάμεσα σ' Ελλάδα και Τουρκία, όπως και το έκδηλο ενδιαφέρον που έδειχνε για το ζήτημα των νησιών, υπερασπιζόμενη τα συμφέροντα της τελευταίας¹⁷. Φαινομενικά ο Μπόσκοβιτς μετά από λίγο διάστημα συμπεράνει πως η Ιταλία άρχιζε να λαμβάνει μια πιο διαλλακτική στάση στο θέμα των νήσων του Αιγαίου, προϋποθέτοντας την ύπαρξη κάποιου αντισταθμίσιματος¹⁸. Πιστοποίηση για την επερχόμενη αλλαγή πλεύσης βρισκόνταν στ' άρθρα των ιταλικών εφημερίδων «Corriere della Sera» και «Tribuna» της 17/30 Ιανουαρίου 1913 όπου προμηνύονταν η λήψη θετικής απόφασης στη Διάσκεψη του Λονδίνου υπέρ της Ελλάδας, η οποία θα κρατούσε όλα τα νησιά που κατέλαβε¹⁹. Η πραγματικότητα όμως φάνταζε τελείως διαφορετική. Η Αυστροουγγαρία ανοιχτά υποστήριζε την Τουρκία, ενώ η Ιταλία, που ήταν άμεσα ενδιαφερόμενη για τα Δωδεκάνησα, τοποθετούνταν προκλητικά προς την Ελλάδα, τονίζοντας την έντονη αγωνία της στο ενδεχόμενο αλλαγής ισορροπίας στο Αιγαίο και στο ερώτημα ποια χώρα θα διαδεχόταν την Τουρκία²⁰. Και ο Μπογκίτσεβιτς, Σέρβος διπλωμάτης στο Βερολίνο, συνέδεε το ζήτημα των νησιών με την Ιταλία: «Υπάρχει φόβος ότι η Ελλάδα θα συναντήσει δυνατή αντίσταση από τη μεριά της Ιταλίας. Πολλοί θεωρούν πως η Ιταλία είναι η αιτία για την άσχημη τροπή των πραγμάτων»²¹.

Οπωσδήποτε η Ιταλία είχε βαθύτερα αίτια να προβληματίζεται για την τύχη των νησιών. Αναμφισβήτητα φοβόταν την ορατή προοπτική ν' αποκτήσει ένα νέο ισχυρό αντίπαλο στην Ανατολική Μεσόγειο. Στο άρθρο: «Οι νήσοι του Αιγαίου – Πόση είναι η αξία των νήσων του Αιγαίου», ο δημοσιογράφος της «Politika», λίγο πριν το τέλος της Διάσκεψης του Λονδίνου, κατατάσσει το πρόβλημα σαν ένα από τα πιο σημαντικά και συγκεκριμένα για τα νησιά «στα οποία διαφαίνεται η αντιπαλότητα μεταξύ Ιταλίας και Ελλάδας». Η αξία των νησιών επισημαίνεται περισσότερο σε στρατηγική παρά οικονομική. Για παράδειγμα, νησί με συγκεκριμένη οικονομική σημασία στο μέλλον αναφέρεται η Θάσος, όπου «μια γερμανική εταιρία εξάγει ψευδάργυρο»²².

Διά μέσου του Σέρβου προξένου στο Κάιρο Τσόλακ-Άντιτς, ο Κεδίβης το Δεκέμβριο του 1912 παρακάλεσε τον Σέρβο πρωθυπουργό Πάσιτς να μεσολαβήσει στη βουλγαρική κυβέρνηση να του δοθεί άδεια, ώστε ανεμπόδιστα να παράσχει βοήθεια σε τρόφιμα και ρουχισμό στους ομοεθνείς συμπατριώτες του στην Καβάλα, θύματα των πολεμικών επιχειρήσεων και πρόσφυγες. Από τις αναφορές του Σέρβου προξένου μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η θαλαμηγός του Κεδίβη

17. АС, МИД ПО, 1913, Ф V, Д-2, р-6/1.

18. АС, МИД ПО, 1913, Ф XV, Д-1, р-6/VII.

19. «Српске новине», 9. јануар 1913, аф. 7.

20. D. Janković, ό.π., σ. 227.

21. АС, МИД ПО, 1913, Ф I, Д- 9, и-2/1.

22. «Политика», 7. мај 1913, аф. 3245.

τέρω τύχη ήταν επιτακτικό να συνδεθεί με την επίλυση του προβλήματος των νήσων του Αιγαίου στο σύνολό τους¹⁴. Έχει καταστεί φανερό ότι η Αθήνα περίμενε να τεθεί από τη Σόφια ζήτημα διεκδίκησης της Θάσου, προβάλλοντας το επιχείρημα του αντισταθμίσιματος για τις εδαφικές κατακτήσεις που επέτυχε η Ελλάδα και ως διαπραγματευτικό όπλο στις συνομιλίες γύρω από τις αμφισβητούμενες περιοχές, στο πνεύμα της δημιουργίας μιας μεγάλης Βουλγαρίας.

Η Διάσκεψη Ειρήνης του Λονδίνου ξεκίνησε τις εργασίες της 3/16 Δεκεμβρίου 1912 κάτω από δυσοίωνες συνθήκες, καθώς η Τουρκία αρνούνταν την παραχώρηση των εδαφών και νησιών που οι νικήτριες συμμαχικές δυνάμεις έθεσαν στην κατοχή τους. Σύμφωνα με πληροφορίες του Σέρβου πρεσβευτή στη Σόφια Σπαλαϊκόβιτς της 29 Νοεμ./12 Δεκεμβρίου 1912, ο Άγγλος πρεσβευτής από την Κωνσταντινούπολη πληροφορούσε το Λονδίνο ότι μαζί με τους συναδέλφους του της Γαλλίας και της Ρωσίας διαμεσολάβησε στην Τουρκία με στόχο να παρουσιαστεί πιο συγκαταβατική κατά τη διεξαγωγή των διαπραγματεύσεων. Ταυτόχρονα η Τριπλή Συμμαχία ενθάρρυνε την Οθωμανική αυτοκρατορία να συνεχίσει τον πόλεμο εναντίον του βαλκανικού συνασπισμού. Επίσης ο Σπαλαϊκόβιτς στο ίδιο τηλεγράφημα προς το Βελιγράδι, καταγράφει μερικές λεπτομέρειες από τις οδηγίες που δόθηκαν στους Τούρκους αντιπροσώπους στη Διάσκεψη. Μεταξύ των άλλων μπορούσε να γίνει αποδεκτή η αυτονομία της Μακεδονίας, όπως και να εφαρμοσθεί ο νόμος του 1880 που επέτρεπε η Καβάλα με τη Θάσο να τεθούν «κάτω από το προτεκτοράτο του Κεδίβη»¹⁵.

Και ενώ ο Νοβάκοβιτς που βρισκόταν στο Λονδίνο πληροφορούσε της 29 Δεκεμ./11 Ιανουαρίου 1913 για την ασυμφωνία των Δυνάμεων σχετικά με το ζήτημα των νησιών και τις πιέσεις που δεχόταν η Πύλη που θα επέφεραν μια πιο διαλλακτικότερη στάση, ο Μπόσκοβιτς από την Αθήνα μετέφερε στο Βελιγράδι πως η Ελλάδα δεν διετίθετο να εγκαταλείψει τα νησιά που κατέλαβε ο στόλος της, ούτε ν' αποδεχθεί αρνητική επίλυση που θα της επιβαλλόταν¹⁶.

Εν τω μεταξύ στη διπλωματική σκακιέρα η Ελλάδα ήταν δυσανεκτή με το ρόλο της Ιταλίας σχετικά με την τροπή που έπαιρνε το πρόβλημα με τα νησιά. Ο Μπόσκοβιτς της 5/18 Ιανουαρίου 1913 πληροφορούσε τη σερβική κυβέρνηση ότι ο Έλληνας υπουργός των Εξωτερικών σκεπτόταν να διατυπώσει διαμαρτυρία μ' αφορμή τη συμμετοχή της Ιταλίας στην Πρεσβευτική Διάσκεψη, την τοποθέτηση

14. Α.Υ.Ε./Φάκ. 2/Υποφ. 4 «Διπλωματικές κινήσεις κατά τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο», Αθήνα 25. 11/8.12. 1912, χ.α.

15. М. Војводић (επιμέλεια), Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914, књ. V/3, Београд 1986, σσ. 547-548. Παρά την προσπάθειά μας να συλλέξουμε περισσότερα στοιχεία σχετικά με τη θέσπιση της νομοθεσίας του 1880 περί προτεκτοράτου στον τύπο της εποχής, αυτή απέβη άκαρπη.

16. АС, МИД ПО, 1912, Ф XIII, Д-3, επίσης βλέπε АС, МИД ПО, 1912, Ф II, Д-1.

πλοκές, οι οποίες θα καθίσταντο αναπόφευκτες στην περίπτωση που οι Σύμμαχοι έδειχναν τη διάθεση να κρατήσουν τ' απελευθερωμένα εδάφη¹¹. Ο ίδιος εύρισκε ενδιαφέρουσα την πρόταση της Ιταλίας, που όμως τη χαρακτήριζε «ακαδημαϊκή», να ικανοποιηθούν όλοι οι συμμετέχοντες στον πόλεμο ενάντια στην Τουρκία. Συγκεκριμένα η Βουλγαρία θα έπαιρνε τη Θράκη, η Τουρκία τα Δαρδανέλια με την Κωνσταντινούπολη, η Σερβία το χώρο κατά μήκος του ποταμού Αξιού έως την Καβάλα –δίχως να διευκρινίζεται κάτω από ποια κυριαρχία θα βρισκόταν– ενώ στην Ελλάδα θ' αντιστοιχούσαν τα νησιά και ένα μικρό τμήμα της Ηπείρου¹². Κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών, μεταξύ της σερβικής και της ελληνικής κυβέρνησης γίνονταν συζητήσεις περί αμοιβαίας υποστήριξης. Σύμφωνα με την αναφορά του Σέρβου πρεσβευτή Μπόσκοβιτς στην Αθήνα της 30 Οκτωβ./12 Νοεμβρίου 1912 η ελληνική κυβέρνηση αποδέχθηκε την υποστήριξη των σερβικών αιτημάτων στην Αδριατική, ζητώντας αντίστοιχα επίτευξη συμφωνίας για την οριοθέτηση στη Μακεδονία. Προσωπική άποψη του Μπόσκοβιτς ήταν ότι η Καβάλα με τη Θάσο θα έπρεπε ν' ανήκουν στην Ελλάδα¹³.

Η Θάσος, εξαιτίας της στρατηγικής θέσης της στον κόλπο της Καβάλας, αποτέλεσε μοναδική περίπτωση σε σχέση με τα υπόλοιπα νησιά του Αιγαίου για την οποία έγειραν αξιώσεις ταυτόχρονα περισσότεροι ενδιαφερόμενοι. Η Ελλάδα, η Βουλγαρία, κατά πρώτο λόγο, η Τουρκία, ενώ κατά διαστήματα γινόταν αναφορά στον Κεδίβη της Αιγύπτου, του οποίου όμως ο ρόλος ήταν υποβαθμισμένος, μια που συνήθως πίσω απ' αυτές τις κινήσεις αντιπερισπασμού βρίσκονταν κάποια από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Η όλη περίπλοκη κατάσταση έδινε τροφές σε διάφορα σενάρια σχετικά με την τύχη της Θάσου, που όλο και συχνότερα συνδέονταν μ' αυτή της Καβάλας. Γεγονός ήταν πως η κυριαρχία του ελληνικού στόλου και η κατοχή του νησιού δεν επέτρεπαν στο βουλγαρικό στρατό στα παράλια να αισθάνεται εφησυχασμό. Τουναντίον αποτελούσαν παράγοντα αποσταθεροποίησης που αναπόφευκτα οδηγούσε στην κλιμάκωση κρίσεων, δημιουργώντας κατά διαστήματα πολεμικό κλίμα.

Διαφωτιστικές για τις ελληνοβουλγαρικές αξιώσεις στην περιοχή είναι οι οδηγίες που δόθηκαν στους Έλληνες αντιπροσώπους στη Διάσκεψη του Λονδίνου, στη διάρκεια της οποίας οι Μεγάλες Δυνάμεις επέβαλαν τις απόψεις τους στις αντιπαρατιθέμενες πλευρές. Γινόταν ρητή αναφορά στο γεγονός πως η Βουλγαρία έπρεπε να περιορισθεί στις ακτές της Θράκης, και εφόσον ήταν επικτό, τα νέα σύνορα να ξεκινούσαν από τις εκβολές του ποταμού Νέστου, διότι αυτό απαιτούσαν συν τοις άλλοις τα συμφέροντα της ελληνικής ναυσιπλοΐας. Ιδιαίτερα δε τονίζονταν η αποφυγή συζήτησης περί Θάσου, της οποίας η περαι-

11. (Αρχείο της Σερβίας), МИД ПО (Υπουργείο των Εξωτερικών - Πολιτικό Τμήμα), 1912, Φ III, Д-1.

12. АС, МИД ПО, 1912, Φ XII, Д-3.

13. АС, МИД ПО, 1912, Φ X, Д-7 και МИД ПО, 1912, Φ II, Д-1.

Αμπάς Χιλμή Β΄ με αφορμή τη συμφωνία του τελευταίου με την ελληνική εταιρεία εκμετάλλευσης δασών, θεωρώντας το δασικό πλούτο του νησιού κοινοτική περιουσία. Μετά το 1899 οι συνθήκες χειροτέρευσαν αισθητά, ενώ ο θεσμός των προεστών παύθηκε και τη θέση τους κατέλαβαν οι μουχτάρηδες, παράλληλα από το 1901 προκλήθηκαν έντονα επεισόδια. Η έκρυθμη κατάσταση πρόσφερε το απαραίτητο άλλοθι και το επόμενο έτος η Θάσος τέθηκε κάτω από τουρκική διοίκηση⁶.

Ο Ίβαν Ίβανιτς, γραφέας του Γενικού Σερβικού Προξενείου στη Θεσσαλονίκη, στα δώδεκα χρόνια που παρέμεινε στην Τουρκία, είτε για τις ανάγκες της υπηρεσίας, είτε διότι υπήρξε προσωπικότητα που έκλινε στην περιπέτεια, περιηγήθηκε τη Μακεδονία και κατέγραψε τις εντυπώσεις του. Περί τα 1896 πέρασε από την Καβάλα, αναφερόμενος φειδωλά στη Θάσο την οποία δεν επισκέφθηκε⁷. Περιγράφοντας την περιοχή αναφέρεται στον «πορθμό της Θάσου», συμπληρώνοντας ότι «απέναντι από τον κόλπο της Καβάλας βρίσκεται η νήσος Θάσος, μ' εξελληνισμένα χωριά σλαβικών ονομάτων». Το νησί είναι ιδιοκτησία του Κεδίβη της Αιγύπτου, την οποία όμως αμφισβητεί ο σουλτάνος⁸. Σχολιάζοντας τις εκπαιδευτικές συνθήκες μνημονεύει την ύπαρξη 13 ελληνικών σχολείων με 17 δασκάλους. Τα στοιχεία αυτά που είναι εναρμονισμένα με τις επίσημες στατιστικές της ελληνικής κυβέρνησης αμφισβητεί ο Ίβανιτς, θεωρώντας πως οι αναφερόμενοι αριθμοί είναι μεγαλοποιημένοι⁹.

Με την έναρξη του Α΄ Βαλκανικού πολέμου, συνέπεια της καθολικής ήττας που υπέστη σ' όλα τα μέτωπα ο οθωμανικός στρατός, δημιουργήθηκε de facto ένα νέο status quo στα εδάφη της ευρωπαϊκής Τουρκίας, τα οποία περιήλθαν στους Συμμάχους. Οι κοσμοϊστορικές αλλαγές που συντελέστηκαν απαιτούσαν επιτακτικά τη de jure αναγνώριση από τη διεθνή κοινότητα, που παράλληλα έδειχνε αιφνιδιασμένη και διχασμένη. Σ' εξαιρετικά ενδιαφέρον και άλλο τόσο περίπλοκο αναδείχθηκε το ζήτημα των νησιών του Αιγαίου που απελευθέρωσε ο ελληνικός στόλος¹⁰.

Ενδεικτική είναι η έκθεση του Σέρβου πρεσβευτή Βέσνιτς από το Παρίσι της 6/19 Οκτωβρίου 1912. Σύμφωνα με τις συζητήσεις που διεξήγαγε σε διπλωματικούς κύκλους, συμπέρανε πως η ανησυχία συνίστατο στις πιθανές διεθνείς περι-

6. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Νεώτερος ελληνισμός από 1833 έως 1881, τόμ. ΙΔ΄, Αθήνα 1977, σσ. 379-380.

7. Иван Иванић, Македонија и Македонци - Путописне белешке, Београд 1966, σσ. 121-122.

8. Иван Иванић, Македонија и Македонци - Опис земље и народа, Нови Сад 1908, σ. 40.

9. Иван Иванић, Македонија и Македонци - Опис земље и народа, Нови Сад 1908, σσ. 394-396.

10. Εκτενέστερα για την απελευθέρωση της Θάσου από τον ελληνικό στόλο 18/31 Οκτωβρίου βλέπε: D. Janković, The Liberation of Thassos in 1912, Θεσσακιά, Δ΄ Συμπόσιο Θεσσακών Μελετών, Η Θάσος διά μέσου των αιώνων: Ιστορία-Τέχνη-Πολιτισμός, Καβάλα 2005, σ. 225.